

En förbisedd elit? Elitiseringsprocesser i det svenska civilsamhället

Roberto Scaramuzzino

**En förbisedd elit?
Elitiseringsprocesser i det
svenska civilsamhället**

Innehåll

Sammanfattning	4
Inledning	5
Tidigare forskning	7
Metod och data	9
Enkätundersökningen	9
Studien av ledarnas presentationer	10
Publicering av resultat	10
Enkätstudiens övergripande resultat	11
Positioner och anställning	11
Ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital	12
Engagemang	12
Samhällsinflytande och samhällskontroll	13
Upplevelser av inflytande	13
Hat, hot och kränkningar mot ledare	14
Ledarskapsideal och professionalisering	15
Ledarskapsideal och professionalisering	15
Ledarskapsideal och legitimering av ledare	16
Slutsatser och diskussion	18
Referenser	19

Sammanfattning

Forskningsprojektet vars resultat presenteras i denna rapport, fokuserar på ledare för svenska civilsamhällesorganisationer aktiva inom integrations- och välfärdsområdet på nationell och regional nivå i Skåne. Projektet bygger på en kvantitativ enkätstudie riktad till ledare för civilsamhällesorganisationer (N. 140) och en kvalitativ studie av presentationer av ledare (N. 54) i samband med att de tillträdde sina poster och tjänster. I rapporten presenteras först kortfattat en bred bild av ledarnas positioner och anställningsförhållanden, deras resurser och kapital samt deras engagemang. Fortsättningsvis presenteras två fördjupningar av särskilda dimensioner, dvs. ledarnas upplevelse av samhällsinflytande och deras erfarenhet av att bli utsatt för hat, hot eller kränkningar. I dessa avsnitt diskuteras vilka faktorer som påverkar att vissa ledare upplever inflytande och andra inte samt att vissa ledare blir utsatta för hat, hot eller kränkningar och andra inte. Vidare presenteras två studier som berör särskilt ledarskapsideal utifrån spänningen mellan klassiska folkrörelseideal och mer professionella ledarskapsideal. Rapporten avslutas med en diskussion kring resultatens betydelse och implikationer.

Inledning

Det civila samhället kan förstås som en arena eller en samhällssfär som är skild från staten, marknaden och familjen där människor, grupper och organisationer agerar tillsammans för gemensamma intressen. Vad den gemensamma aktiviteten eller verksamheten handlar om kan variera i hög grad. Det kan till exempel handla om att försöka påverka politiken och den allmänna opinionen men också om att organisera olika välgörande, utbildande eller rekreativa aktiviteter för sina medlemmar eller andra människor (Johansson och Meeuwisse 2017; Linde och Scaramuzzino 2017).

Det civila samhället inbegriper alltid någon form av kollektivt handlande och ofta i organiserad form. Organisationer av olika slag befolkade civilsamhället där den vanligaste typen i en svensk kontext är den ideella föreningen. Oavsett organisationsform är ledarskapet en central funktion i dessa organisationer. Som företrädare och representant för organisationen måste ledaren ha makt och inflytande i organisationen, det vill säga förmågan att få igenom sin vilja, trots potentiellt motstånd (se Weber 1978). Att ha makt är emellertid inte tillräckligt, ledaren måste också ha auktoritet, förstått som "legitim makt" som definieras i förhållande till organisationens övergripande mål och syfte. Eftersom organisationer i det civila samhället är baserade och styrda av religiösa, politiska eller kulturella värderingar är ledarskapets makt och auktoritet inte bara en fråga om att uppnå organisationens mål och prestera enligt inre och yttre förväntningar, utan också beroende av värderingsmässig samstämmighet och personligt engagemang (jmf. Anheier 2005).

Ledare i civilsamhället har på så vis en känslig roll och måste ofta balansera krav inifrån organisationen och rörelsen, t.ex. från medlemmarna och gräsrotterna, på autenticitet, engagemang och representativitet vad gäller organisationens värdegrund, ideologi och mål. Detta blir särskilt viktigt i organisationer som bygger på någon form av egenorganisering och intresserepresentation som t.ex. inom kvinnorörelsen eller funktionsrörelsen. Samtidigt är många organisationer i stort behov av att samarbeta med andra aktörer och av allmänhetens förtroende för att uppnå sina mål. Därför är det viktigt att ledare framstår som legitima även utanför organisationen eller rörelsen och lever upp till de krav och förväntningar som kommer från andra aktörer. Detta är särskilt viktigt för organisationer som är i behov av stöd utanför organisationen i form av volontärer till aktiviteter, finansiering från staten, sponsring från företag eller privata donationer. Det gäller ofta också organisationer som vill försöka påverka politiken genom de traditionella kanalerna för intresserepresentation, t.ex. genom att sitta i olika råd och kommittéer eller genom lobbying.

Samtidigt som ledare är organisationens ansikte utåt är de också enskilda individer med sina egna bakgrunder, resurser, ambitioner och ideal. De är "organisatoriska kentaurer" för att använda organisationssociologen Göran Ahrnes metafor (Ahrne 1999): "Även under lyckliga omständigheter kommer det alltid att finnas en spänning mellan mänskliga egenskaper och känslor och vad en organisation kräver. Här finns också en spänning mellan olika former av organisatorisk tillhörighet som kan spela in och skapa osäkerhet ('att sitta på två stolar')". Spänningen mellan individ och organisation kan dock se olika ut i

olika organisatoriska kontexter. I organisationer som bygger på lönearbete är det rimligt att anta att spänningen är större än i ideella organisationer där arbetet ofta bygger på en volontär insats och där man oftast delar organisationens målsättningar och värdegrund (Ahrne 1999), vilket ofta är fallet när det kommer till det civila samhället.

Samtidigt är det också vanligt att ledare i det civila samhället innehar förtroendepositioner i olika organisationer även inom myndigheter och företag. Dessutom förekommer också rörelser av individer mellan organisationer under en mångårig karriär som kan sträcka sig över sektorsgränserna. Att studera och undersöka ledare i civilsamhället som individer är på så vis viktigt för att förstå det civila samhällets interna processer och dynamiker men också gränser och överlappningar mot andra samhällsfärer: staten och marknaden.

Syftet med detta projekt är att undersöka civilsamhällesledare utifrån ett elitperspektiv. Projektet bygger på en enkätundersökning med svar från 150 ledare och en undersökning av 54 ledares presentationer på nätet. Resultaten fokuserar på ledarnas positioner, de resurser de förfogar över, deras aktiviteter och inflytande och deras erfarenheter kring ledarskap och motiv till engagemang. Vidare undersöks vad som förklarar olika upplevelser av makt och inflytande hos ledare men också deras erfarenheter av att bli utsatta för hat, hot och kränkningar som en form av kontroll och begränsning från samhällets sida. Professionaliseringens konsekvenser undersöks också genom en jämförelse av ledarskapsideal och motiv till engagemang hos valda och anställda ledare. Slutligen undersöks olika ledarskapsideal genom en studie av ledares presentationer på Internet utifrån ett folkrörelseideal och ett professionellt ideal. Den övergripande frågan är i vilken utsträckning vi kan förstå civilsamhällesledare som en elit inom det civila samhället och/eller som en elit bortom civilsamhället, dvs. en samhällselit.

Tidigare forskning

Enkätstudier om det svenska civilsamhället har främst fokuserat på organisationer och har undersökt bl.a. resurser, verksamhetsinriktning, strategier för politisk påverkan och utvärderingspraktiker (se t.ex. Lundström och Wijkström, 1997; Wijkström och Einarsson, 2006; Scaramuzzino och Wennerhag, 2017; Arvidson m.fl. 2018). När fokus har riktats på individer istället för organisationer, har det främst handlat om befolkningen i stort och dess engagemang i civilsamhället (t.ex. Svedberg m.fl. 2010) eller frågor om tillit och socialt kapital (t.ex. Trägårdh, 2013). Det finns också en del studier om demonstranter och demonstrationsdeltagare som tittat bl.a. på social bakgrund, aktiviteter samt motiv till engagemang (t.ex. Wahlström m.fl. 2018). Enkätstudier riktade till vissa ledare i civilsamhället har dock förekommit i samband med maktutredningarna. Svensk elitforskning har nämligen inkluderat det civila samhället som en separat sfär som kan jämföras med den politiska, den ekonomiska, den mediala och den kulturella sfären. Det som i dessa studier kallas för "organisationseliten" är ledare för organisationer i det civila samhället på nationell nivå som har ett stort antal medlemmar (se t.ex. SOU, 1990; Göransson, 2007).

Undersökningar av ledare inom olika samhällsfärer har förekommit sedan länge inom så kallade "elitstudier" (se t.ex. Eriksson m.fl. 2018) där man fokuserat på till exempel politiska eliter, ekonomiska eliter och kulturella eliter. Elitstudier har dock i stor utsträckning förbiset det civila samhället, något som kan kopplas till att man oftast inte har tillskrivit representanter för det civila samhället samma makt som ledare inom andra samhällsfärer. Politiska eliter definieras ofta med avseende på resurser, makt och inflytande, som individer och grupper med oproportionerlig makt och som kan på ett kontinuerligt sätt påverka politiska beslut. Dessa är ofta identifierade som i besittning av topppositioner i stora eller centrala organisationer, institutioner och sociala rörelser (Best och Highley, 2018). Trots denna referens till sociala rörelser har elitstudier ofta förbiset civilsamhället som en social sfär där eliter kan uppstå. Detta beror på att aktörer i det civila samhället tolkas som inte tillräckligt inflytelserika och alltför beroende av deras medlemmars stöd (Hartmann, 2015). Elitstudier har ibland dock inkluderat ledare för vissa organisationer som ingår i det civila samhället och har en särskilt stark ställning i samhället, till exempel fackföreningar och religiösa organisationer (Best och Highley, 2018). Den föreliggande studien bidrar till detta forskningsfält med en enkätstudie riktad till ledare i det civila samhället. Frågorna som ställs i denna enkätstudie bygger delvis på tidigare studier av eliter och på elitteorier.

Studien inspireras också av den så kallade "prosopografiska" traditionen inom elitstudier vilket innebär insamling och analys av data från sekundära källor som kan ge en inblick i de individuella egenskaperna hos de personer som betraktas som en del av elitgruppen (Rodriguez-Teruel och Daloz 2017). Olika almanackor (t.ex. "Vem är vem?") har använts (se t.ex. Ellersgaard et al. 2012) men också biografier (Georgakakis och Lebaron 2018) för att få information om ledarnas bakgrund, karriär, inkomst, hemvist, poster och nätverk. I Sverige finns det biografiska studier som fokuserat på det som vi kan förstå som olika delar av en civilsamhälleselit, t.ex. biskopar inom Svenska Kyrkan (Lagerlöf Nilsson

2005) eller ledare inom arbetarrörelsen (Pauli 2012). Genom att undersöka hur ledare i olika organisationer presenteras i samband med att de tillträder poster som ordförande eller generalsekreterare analyseras olika ledarskapsideal.

Projektet fokuserar på ledare för ett brett urval av organisationer. Även om dessa ledare kan, på många sätt, förstås som en elit inom det civila samhället är det en öppen fråga om de kan ses som en samhällselit. Begreppet elit belyser nämligen en social stratifiering inom ett visst område, till exempel i det civila samhället. Att analysera civilsamhällets ledare ur ett elitperspektiv innebär också att se dem utöver deras funktion i de organisationer där de har en nyckelposition, vilket ofta är fallet i civilsamhällesstudier. I denna rapport lyfts det civila samhällets ledare fram som en särskild samhällsgrupp som skiljer sig från medlemmarna eller gräsrotterna, som inte bara kan förstås utifrån den organisation de leder, utan också utifrån andra dimensioner, t.ex. deras positioner i organisationslandskapet, deras individuella resurser, deras påverkansarbete och inflytande, deras motiv till engagemang och upplevda hinder samt deras bakgrund och personliga egenskaper.

Metod och data

Projektet bygger på två olika delstudier: en kvantitativ enkätstudie och en kvalitativ studie av ledares presentationer.

Enkätundersökningen

Enkätundersökningen genomfördes 2017 och riktar sig till ledare för organisationer inom det civila samhället som är verksamma på nationell nivå och på regional nivå i Skåne. Metoden utgår ifrån den så kallade "positionsmetoden" i elitforskningen vilket bygger på antagandet att resurser och inflytande i stor utsträckning är kopplade till ledarskap i organisationer av nationell relevans (Hoffman-Lange 2007). Studien har godkänts av den Regionala etikprövningsnämnden i Lund (för en mer omfattande beskrivning av metoden se Scaramuzino kommande).

Proceduren för urvalet har följt två steg. För det första har relevanta organisationer identifierats genom att titta på listor över organisationer som deltar på nationella konferenser om välfärd, migration och integration. På regional nivå i Skåne screenades listor av deltagare på regionala konferenser men även listan över medlemmar i regionala paraplyorganisationer för det civila samhällets organisationer. Lokala organisationer inkluderades inte.

Urvalet av organisationer kom att omfatta många intresseorganisationer för gruppers rättigheter så som kvinnor, pensionärer, hyresgäster m.m. Det inkluderade också humanitära och religiösa organisationer, solidaritetsorganisationer, kulturorganisationer, idrottsorganisationer och organisationer inom folkbildningen. 135 organisationer identifierades varav 100 på nationell nivå och 36 på regional nivå.

Det andra steget bestod av att gå från organisationsurvalet till individurvalet genom att identifiera de mest centrala ledarna i organisationerna och inhämta e-postadresser för att kunna skicka ut enkäten. Två grupper av ledare inkluderades i urvalet: ordförande och den som är administrativt ansvarig för verksamheten, ofta med titeln generalsekreterare. Av de organisationer som ingick i studien, hade några endast en ordförande, medan de flesta av dem hade också en generalsekreterare, kanslichef, verkställande direktör (VD), rektor eller liknande. Även suppleanterna (vice ordförande och vice generalsekreterare) inkluderades.

Av de identifierade organisationerna uteslöts 17 stycken på nationell nivå eftersom information om deras ledare inte kunde hittas varken på internet eller genom att ta kontakt direkt med organisationen. Totalt identifierades 211 ledare med en giltig e-postadress på nationell nivå och 69 på regional nivå.

Organisationspositionen var ett villkor för att ledarna skulle ingå i urvalet och följaktligen skulle kunna nås av frågeformuläret via e-post. Många ledare höll flera positioner i ett flertal organisationer på olika nivåer. Meddelandet som innehöll länken till frågeformuläret angav inte vilken organisation eller vilken position som hade beaktats i urvalsprocessen. Ledarna förväntades därför inte svara som ledare för en viss organisation snarare som enskilda individer.

Studien genomfördes under två månader, hösten 2017. Den allmänna svarsfrekvensen var 50 procent, vilket framgår av följande tabell (tabell 1):

Tabell 1. Urval och svarsfrekvens			
	Nationell nivå	Regional nivå	Total
Antal identifierade organisationer	100	36	136
Antal organisationer i urvalet	83	36	119
Antal individer i urvalet	211	69	280
Antal svar	106	34	140
Svarsfrekvens (procent)	50,2	49,3	50,0

Det kan vara viktigt att poängtera att ledarnas svar inte ska ses som representativa för alla ledare i civilsamhället. Studien har sitt värde i att den utgör en, relativt sätt, totalstudie av ledare för nationella och regionala organisationer som är engagerade och väletablerade inom områdena integrations- och välfärdspolitik. De regionala organisationerna täcker dock bara regionen Skåne.

Studien av ledarnas presentationer

För studien av ledares presentationer användes samma urval som för enkätstudien men enbart med fokus på de nationella organisationernas ledare. Genom sökmotorn Google kunde pressmeddelanden som tillkännagav utnämningen av ledarna hittas. Sammanlagt kunde 54 presentationer hittas varav 30 handlade om ordföranden och 24 om generalsekreterare (för en mer omfattande beskrivning av metoden se Meeuwisse och Scaramuzzino kommande).

Ledarna representerade 32 organisationer och inkluderade både intresseorganisationer och solidaritetsorganisationer. Organisationerna som är inkluderade i denna studie är naturligtvis bara de som kunde och hade intresse av att publicera ett pressmeddelande vid utnämningen eller rekryteringen av sina ledare. Detta anger en viss organisatorisk förmåga och en mediestrategi hos dessa organisationer, som många andra organisationer i det civila samhället saknar. I själva verket är organisationerna som inkluderats bland de mest resursstarka inom sitt politikområde med många medlemmar och anställda.

Publicering av resultat

Resultaten från studierna är publicerade eller under publicering i olika publikationer. En rapport presenterar de övergripande resultaten från enkätstudien (Scaramuzzino kommande). Två artiklar undersöker, utifrån enkätstudiens resultat, ledares upplevda inflytande (Scaramuzzino, 2020) och deras upplevelse av att bli utsatta för hat, hot och kränkningar i egenskap av ledare för en civilsamhällesorganisation (Scaramuzzino och Scaramuzzino kommande). Ytterligare två artiklar undersöker ledarskapsideal, en med fokus på professionalisering baserat på enkätaterialet (Lindellee och Scaramuzzino kommande) och en med fokus på ledares legitimering baserat på ledarnas presentationer på internet (Meeuwisse och Scaramuzzino kommande).

Enkätstudiens övergripande resultat

I detta avsnitt presenteras de övergripande resultaten från enkätstudien i deskriptiva termer. Fokus kommer att vara på ledarnas positioner och anställningar, deras ekonomiska, kulturella och sociala kapital samt deras engagemang. En mer omfattande genomgång av enkätstudiens resultat finns i rapporten Scaramuzzino (kommande).

Positioner och anställning

Av de ledare som besvarade enkäten hade 55 procent sin huvudsakliga anställning inom det civila samhället medan 45 procent inte hade det. För de sistnämnda verkar deras engagemang inte kopplat direkt till någon anställning. Deras insatser som ledare kan dock fortfarande vara arvoderade eller avlönade på något sätt och behöver därför inte ses som "ideella". Detta pekar på en viss professionalisering av det civila samhällets ledarskap. Professionaliseringen är dock särskilt tydlig när det kommer till generalsekreterare, verksamhetsansvariga eller motsvarande. Bland dessa var anställningsgraden 86 procent medan bland de som var ordförande var anställningsgraden 31,3 procent. Dessa resultat visar på en tydlig skillnad mellan då två rollerna där den administrativa funktionen kräver en anställning medan den representativa inte gör det.

Även om ordföranden ofta erhåller ersättningar för sitt uppdrag i termer av arvodering, verkar anställningsförhållandena påverka hur ledarna försörjer sig. För nästan hälften av ledarna bidrar deras förtroendeuppdrag och anställning i det civila samhället till under en fjärdedel av sin inkomst. Här är ordförandena starkt överrepresenterade. För en liknande andel bidrar däremot förtroendeuppdrag och anställning i det civila samhället till mer än 75 procent av inkomsten. Här är generalsekreterare, verksamhetsansvariga och motsvarande starkt överrepresenterade.

Detta pekar på en tydlig tudelning i ledarnas villkor där vissa ledare (ofta ordförandena) engagerar sig på volontär basis och försörjer sig genom anställning eller annan verksamhet utanför civilsamhället medan andra ledare (ofta generalsekreterare) engagerar sig inom ramen för olika tjänster eller betalda förtroendeuppdrag i civilsamhället.

Om man tittar på ledarnas förtroendeuppdrag inom olika typer av organisationer ser vi att de har en mycket tydlig förankring i det civila samhället och enbart ett fåtal har denna typ av uppdrag i andra samhällssektorer, i alla fall på nationell nivå. För de som har förtroendeposter utanför civilsamhället är det vanligare med den statliga sektorn (9%) än inom näringslivet (5%). Det finns också tydliga tecken på en internationalisering och Europeisering av ledarnas aktiviteter, särskilt om vi tittar på uppdrag inom det civila samhällets organisationer där 53 procent har eller haft sådana uppdrag på internationell nivå.

Ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital

När det gäller det ekonomiska kapitalet ser vi att de flesta ledarna (60%) förvärvsarbetar på heltid, något som är vanligare på nationell nivå än på regional nivå. En mindre andel (10%) förvärvsarbetar på deltid vilket istället är vanligare på regional nivå än på nationell nivå. En betydande del (11%) är pensionärer vilket också är vanligare på regional nivå.

Vad gäller det kulturella kapitalet ser vi att en övervägande majoritet av ledarna har högre utbildning (81%) och en ännu större andel har genomgått någon form av ledarskapsutbildning (83%). Av dessa har något mindre än hälften (45%) genomgått en ledarskapsutbildning som var särskilt riktad till civilsamhället.

Resultaten från enkätstudien pekar på en viss homogenitet gällande både ekonomiska och kulturella kapital. Det sociala kapitalet är däremot något mer ojämnt fördelat. Ledarnas personliga nätverk och deras samverkansrelationer spänner över flera organisationer och institutioner inom både det civila samhället, det offentliga och näringslivet. En del ledare har dock mycket breda nätverk och samverkansrelationer medan andra har mycket mer begränsade sådana och en betydande del (12–15%) inga alls.

Engagemang

En viktig fråga handlar om olika former av engagemang i civilsamhällets olika områden. Medlemskapet är grundpelaren i föreningslivet då att vara medlem innebär att tillhöra organisationen, att bidra med medlemsavgiften och dela organisationens intressen, värderingar och/eller identitet. Medlemskap behöver inte innebära någon aktiv handling mer än att man har registrerat sitt medlemskap och regelbundet betalar avgiften (Scaramuzzino & Scaramuzzino 2020). Resultaten visar att det är den vanligaste formen av engagemang (93%). När det gäller aktivt deltagande, det som ibland i litteraturen beskrivs som det aktiva medlemskapet, är siffrorna något lägre (69%). När det gäller att inneha ett förtroendeuppdrag ser vi ännu lägre procent men ungefär samma organisationstyper som gällande aktivt deltagande (64%). Om vi betraktar dessa som olika former av engagemang i civilsamhället är alla respondenterna engagerade i det organiserade civilsamhället och 50 procent är både medlemmar, aktiva och förtroendevalda.

Analysen visar på att alla ledarna har en tydlig förankring inom föreningslivet med utbrett medlemskap i olika föreningar men också med aktivt deltagande och förtroendeuppdrag. Vi kan också konstatera i ledarnas svar att medan (passivt) medlemskap är vanligast inom fackföreningar är det idrottsföreningar, humanitära hjälpföreningar och politiska partier som engagerar mest när det gäller aktivt deltagande och förtroendeuppdrag.

Samhällsinflytande och samhällskontroll

Baserat på enkätmaterial har två fördjupande analyser genomfört på två centrala frågor för ledare i det civila samhället. Den första berör en viktig fråga i all elitforskning och handlar om inflytande i samhället. Den andra handlar om ledarnas erfarenhet av att bli utsatta för hat, hot och kränkningar något som vi kan koppla till deras roll som företrädare och kritisk röst.

Upplevelser av inflytande

Många ledare i det civila samhället förväntas utöva makt och inflytande för att kunna uppnå organisationernas mål, ofta som representanter för organisationer som saknar formell makt och en stabil resursbas. Påverkan tolkas emellertid annorlunda av olika aktörer beroende på vilken typ av organisation det handlar om och verksamhetens orientering, t.ex. om den är mer röst- eller serviceorienterad (Lundström och Svedberg, 2003) eller om organisationen bygger på en självorganisationsprincip av och för en viss samhällsgrupp (t.ex. kvinnor, invandrare, äldre) eller grundar sig på en solidaritetsprincip med missgynnade grupper (Meeuwisse och Sunesson, 1998).

Vissa organisationer kan vara mer konfliktorienterade medan andra mer konsensusinriktade (Wollebaek och Selle, 2008) och använda sig av olika strategier för opinionsbildning och politisk påverkan, inklusive direkt lobbying gentemot beslutsfattare, utspel i traditionella och sociala medier samt olika typer av protester och demonstrationer (jmf. Scaramuzzino och Meeuwisse, 2017).

Att uppnå politiskt eller samhällsligt inflytande borde dock vara relevant för de flesta organisationerna. För vissa organisationer kan det vara viktigt att utöva inflytande inom det civila samhället och kunna mobilisera medlemmar och sympatisörer i demonstrationer, bojkotter och andra påverkansstrategier. För andra organisationer kan det vara mer relevant att ha tillgång till direkta kommunikationskanaler gentemot politiker och tjänstemän för att påverka beslutsfattandet.

Sverige har haft en lång tradition av civilsamhällesorganisationer som engagerar i opinionsbildning och försöker få inflytande i politik och samhälle. Även i tider när det civila samhällets organisationer allt mer bjuds in att i partnerskap med offentliga organisationer lösa samhällsutmaningar och att utföra olika typer av uppdrag (t.ex. välfärdstjänster) med offentlig finansiering, förväntas de vara oberoende och uppfylla en roll av kritisk röst och därmed också ha inflytande i samhället (Arvidson m.fl. 2018).

Analysen visar att två av tre av ledarna som besvarat enkäten, upplever att de har stort inflytande i samhället när det gäller de frågor de arbetar med. Med hjälp av kvantitativa analyser undersöks vad som förklarar att vissa ledare upplever samhällsinflytande medan andra inte gör det. Följande faktorer undersöks: 1) personliga egenskaper och resurser som ålder, kön, födelseland, utbildning och erfarenheter, 2) sociala nätverk och kontakter med företrädare för olika institutioner (media, regering, etc.), och 3) organisatorisk position och resurser, inklusive relation med myndigheter.

Analysen visar att följande ledare är mer sannolika att uppfatta att ha inflytande i samhället: ledare för regionala organisationer, äldre ledare, ledare som har representanter från den mediala sfären i sitt personliga nätverk och ledare som uppfattar sig ha inflytande över sin organisation. Detta pekar på att alla tre faktorer spelar roll där vissa egenskaper (ålder), sociala kontakter (särskilt med media) och organisatorisk position (att ha inflytande i organisationen) påverkar huruvida ledare i det civila samhället uppfattar att de har inflytande i samhället.

Hat, hot och kränkningar mot ledare

Många aktiva i samhällsdebatten vittnar om ett hårdnande klimat. Tidigare forskning på området, både internationell och svensk, visar att hat, hot och kränkningar mot olika grupper i samhället är ett växande problem (se t.ex. Frenzel, 2017). Kunskapen om förekomsten av hat, hot och kränkningar mot ledare i civilsamhället är dock begränsad, både internationellt och i Sverige, trots att dessa ledare har en viktig roll i det demokratiska samhället.

Ledare i civilsamhället företräder ofta organisationer som är "idéburna", vilket betyder att organisationerna står för olika värderingar och normer till exempel religiösa, politiska eller kulturella värderingar (Anheier, 2005). Som organisationernas ansikte utåt och företrädare kan därför ledare i civilsamhället förväntas vara särskilt utsatta för hat, hot och kränkningar på grund av de värderingar, visioner och ideologier de representerar genom sitt ledarskap.

I analysen undersöks betydelsen av följande faktorer för att förklara varför vissa ledare blir utsatta för hat, hot och kränkningar och andra inte blir det: politikområdet ledarna är aktiva i, deras synlighet i den offentliga debatten (vid demonstrationer, i traditionella och sociala medier) och deras bakgrund (kön, ålder, födelseland och position). Utifrån civilsamhällets roll som kritisk röst kan dessa faktorer tolkas som olika former av kontroll och styrning av aktörers röstbärande funktion och potentiellt de åsikter som framförs: en politisk kontroll baserad på vad som uttrycks, en rumslig kontroll baserad på var det uttrycks och en social kontroll baserad på vem som uttrycker det.

Resultaten visar att en av tre ledare i det civila samhället har blivit utsatt för hat, hot eller kränkningar och att unga, kvinnliga och/eller utrikesfödda ledare samt ledare som är aktiva inom sexualitetsområdet och kvinnofrid har större sannolikhet att bli utsatta för hat, hot eller kränkningar. Den sociala kontrollen av vem som får uttala sig i olika frågor är det mest påtagliga utifrån studiens resultat.

Ledarskapsideal och professionalisering

Två studier berör temat om ledarskapsideal, en baserad på enkätmaterial och en på ledarnas presentationer på internet. Den första undersöker konsekvenserna av professionalisering genom att jämföra ledarskapsideal hos olika typer av ledare medan den andra undersöker ledares presentationer utifrån två olika idealtyper av ledare: det klassiska folkrörelseidealet och det professionella tredje sektors-idealet.

Ledarskapsideal och professionalisering

För att undersöka professionaliseringens konsekvenser för det civila samhällets ledare jämförs två grupper av ledare: ordförande som väljs för att representera organisationerna och generalsekreterare (eller motsvarande) som är anställda och har ledande befattningar i organisationernas kansli. Enkätstudien visar som nämnt olika nivåer av professionalisering hos dessa två grupper i termer av den andel av ledarens inkomst som kommer från uppdrag och anställning i civilsamhället. Genomsnittet för ordföranden är 19% medan för generalsekreterare 88%. I studien jämförs dessa två grupper av ledares motiv till engagemang och ledarskapsideal.

Diskussionen om professionalisering av sociala rörelser och organisationer i det civila samhället kan spåras tillbaka till början av 1900-talet och Robert Michels (1911/2001) arbete. Michels' tes var att de nya massrörelserna (t.ex. arbetarrörelsen) oundvikligen tenderade att institutionaliseras, byråkratiseras och professionaliseras. Det fanns nämligen ett behov i sådana rörelser av ledare som hade den nödvändiga kunskapen och expertisen för att hantera både de stora organisationerna som bildades (t.ex. fackföreningar och politiska partier) och de komplexa och institutionaliserade politiska systemen i den moderna staten. Detta ledde till skapandet av en elit inom arbetarklassen med blandad social bakgrund, som hade mindre intresse att driva målsättningar som var i konflikt med det rådande systemet och därigenom riskera att förlora sin makt och position.

Litteraturen om professionalisering inom civilsamhället är omfattande och professionalisering har kopplats till olika processer, inklusive serviceutförande (Wijkström och Einarsson, 2006), internationalisering och europeisering (Hedling och Meeuwisse, 2019) och digitalisering (Scaramuzino och Scaramuzino 2017). I ett svenskt sammanhang kan professionalisering potentiellt ses som i kontrast med folkrörelsetraditionen. Det svenska civila samhället beskrivs nämligen ofta som, ekonomiskt sett, mer beroende av medlemsavgifter och frivillig arbetskraft än av offentlig finansiering och anställd personal.

I studien undersöks i vilken utsträckning ordförande och generalsekreterare skiljer sig åt gällande motiv för engagemang och ledarskapsideal utifrån två olika typer av modeller: folkrörelsemodellen och tredje sektors-modellen. Följande tabell (tabell 2) visar hur olika motiv till engagemang kan kopplas till olika modeller där den moraliska skyldigheten ligger närmare en folkrörelsetradition

och den professionella utvecklingen ligger närmare en professionaliserad tredje sektor. När det gäller deras upplevelse av ledarskapsideal kan man se stödet i rörelsen och gräsrotterna som närmare folkrörelsetraditionen och formell utbildning som närmare den professionaliserade tredje sektorn.

Tabell 2. Folkrörelsemodellen och tredje sektors-modellen

	Folkrörelse	Tredje sektor
Motiv till engagemang	Moralisk skyldighet	Professionell utveckling
Ledarskapsideal	Stöd i rörelsen och gräsrotterna	Utbildning

Resultaten från studien visar att ordföranden är mer benägna att ha motiv för engagemang och ledarskapsideal som motsvarar folkrörelsemodellen, medan generalsekreterare är mer benägna att ha motiv för engagemang och ledarskapsideal som motsvarar ett mer professionaliserat civilsamhälle. Dessa resultat pekar potentiellt på en spänning mellan de traditionella idealen för frivilligt engagemang och representation och mer karriärorienterade ideal som bygger på sysselsättning och administrativ ledning.

Det som dock är slående med resultaten är de stora likheterna i uppfattningar av ideal, men också delvis av motiv, bland respondenterna. Dessa likheter är tydliga även om de två grupperna engagerar sig utifrån mycket olika förutsättningar: en grupp som huvudsakligen engagerar sig på frivillig basis och den andra gruppen som engagerar sig som en del av sin yrkeskarriär och som ett sätt att försörja sig själv ekonomiskt. Den samstämmighet som resultaten visar skulle kunna tolkas som ett uttryck för en gemensam etos som det civila samhällets ledare internaliserar och socialiserar in i genom sitt engagemang.

Ledarskapsideal och legitimering av ledare

De sätt på vilka organisationer i det civila samhället presenterar sig själva, sin verksamhet och sina ledare är av avgörande betydelse för deras legitimitet. När nya ledare väljs eller rekryteras måste deras organisationer presentera dem som legitima representanter som kan bidra till att organisationen når sina mål. Genom sina ledare måste organisationerna också interagera med sin omgivning för att uppnå legitimitet som lämpliga och accepterade aktörer, vars aktiviteter kan motiveras i termer av värderingar, normer, lagar, regler och förväntningar (Brown 2008). Att byta ledarskap kan vara en känslig fråga för många organisationer oavsett om förändringen har varit plötslig eller gradvis. Efter val eller rekrytering måste det nya ledarskapet institutionaliseras, vilket innebär att organisationen måste förklara varför en viss ny individ är den bästa ersättaren för den gamla ledaren, genom att visa på värdet som den nya ledaren kommer att generera för organisationen (Meyer m.fl., 2013).

I analysen av ledarnas presentationer jämförs olika typer av organisationer, främst intresseorganisationer och solidaritetsorganisationer. Fokus ligger på ledarnas personliga egenskaper, deras meriter och deras målsättningar så som de presenteras i pressmeddelandena. Dessa aspekter undersöks utifrån samma ledarskapsmodeller som presenterades ovan, nämligen folkrörelsemodellen och tredje sektors-modellen.

Resultaten visar att ledare för svenska civilsamhällesorganisationer huvudsakligen legitimeras med hänvisning till ideal i linje med folkrörelsemodellen. Men det finns också referenser till mer professionsbaserade och administrativa färdigheter och erfarenheter. Dessa är mer framträdande hos solidaritetsorganisationer än hos intresseorganisationer. Detta kan peka på nya förväntningar på ledare i civilsamhället som kan relateras till trender som New Public Management och en förskjutning mot en utförarroll i relation till offentliga myndigheter, som potentiellt driver civilsamhällets aktörer att utveckla nya färdigheter och samverkansrelationer och att bli mer företagsliknande.

Slutsatser och diskussion

Studiens resultat fyller en kunskapslucka gällande ledare och ledarskap i det civila samhället. Resultaten pekar på en stark folkrörelsetradition som präglar både ledarnas motiv till engagemang och deras ledarskapsideal. Denna återfinns tydligt också när organisationerna presenterar sina ledare vilket pekar på att denna tradition har en stark legitimerande funktion. Det finns också spår av professionalisering i materialet särskilt i generalsekreterares motiv och ideal men också i organisationernas presentationer. Dessa kan relateras mer till en roll hos civilsamhället som serviceutförare.

En övervägande del av ledarna upplever att de har samhällsinflytande vilket kan stärka bilden av denna grupp som en elit i samhället. Deras inflytande kan dock inte, utifrån resultaten, frikopplas ifrån de resurser som de får tillgång till genom de organisationerna som de leder. På så vis verkar deras position delvis vara beroende av att de leder och har inflytande över organisationerna. Att ledarnas förmåga att påverka de organisationer de leder är den starkaste förklaringen för deras uppfattning om att ha inflytande i samhället, pekar på att deras makt och status i hög grad bör förstås som beroende av processer inom det civila samhället. I linje med tidiga sociologers (t.ex. Weber och Michels) studier av eliter, kan man tolka dessa resultat som att en av de viktigaste orsaker bakom ansamlingen av makt, är möjligheten och kapaciteten att kontrollera organisatoriska resurser genom byråkratiska strukturer.

Analysen av enkätsvaren pekar dock också på grupper av ledare vars position kan vara svagare och till och med utsatt, dels för att de inte upplever något inflytande i samhället och dels på grund av att de möter hat, hot och kränkningar i egenskap av ledare. Att yngre ledare är mindre sannolika att uppleva inflytande och mer sannolika att utsättas för hat, hot och kränkningar pekar på ett behov att stötta unga ledare som vill engagera sig i det civila samhället. Utsattheten för hat, hot och kränkningar kan göra att unga, kvinnliga och utrikesfödda civilsamhällesledare undviker att synas och uttala sig i det offentliga rummet vilket kan få negativa konsekvenser för demokratin. Vidare, om dessa ledare väljer att synas mindre och kanske låta organisationer framträda mer och på så vis att inte vara organisationens ansikte utåt, kan deras funktion som karismatiska ledare och som förebilder bli lidande. Det kan också betyda ett kompetenstapp för dessa ledare som inte får möjligheten att visa sin förmåga. I förlängningen kan det betyda att det blir svårt att hitta nya ledare för att ersätta de som på grund av ålder måste lämna sina poster och tjänster.

Det är viktigt med fortsatta studier om ledare i civilsamhället med fokus dels på hur dessa ledare når ledande positioner t.ex. som ordförande eller generalsekreterare. Valen och rekryteringsprocesserna utgör intressanta studieobjekt. Det är också viktigt att fokusera på hur individer rör sig mellan olika sektorer och eventuell om de tar med sig olika motiv och ideal från till exempel näringslivet eller offentlig sektor. Internationella jämförande studier behövs också för att se om andra typer av ledarskapsideal och etos är mer framträdande i andra länder där civilsamhället har andra roller och funktioner.

Referenser

Ahrne, G. (1999) "Organisationer och människor". I Ahrne, G. och Hedström, P (red.) *Organisationer och samhälle: Analytiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Anheier, H. (2005) *Nonprofit organizations: theory, management, policy*. Oxon/New York: Routledge.

Arvidson, M., Johansson, H., Meeuwisse, A. och Scaramuzzino, R. (2018) "A Swedish culture of advocacy? Civil society organisations' strategies for political influence". *Sociologisk forskning*, 55(2-3), ss. 341–364.

Arvidson, M., Linde, S. och Scaramuzzino, R. (2018) Granskningssamhällets krav och civilsamhällets (re)aktioner. Rapport om resultaten från en enkät, 2016-2017. Lund: Research Reports in Social Work, 2018:5, School of Social Work, Lund University.

Best, H. och Higley, J. (2018) "The Palgrave Handbook of Political Elites: Introduction". I Best, H. och Higley, J. (red.) *The Palgrave Handbook of Political Elites*. London: Palgrave.

Brown, L. D. (2008) *Creating credibility: Legitimacy and accountability for transnational civil society*. Bloomfield, CT: Kumarian Press.

Ellersgaard, C. H., Larsen, A. G. och Munk, M. D. (2012) "A Very Economic Elite: The Case of the Danish Top CEOs". *Sociology*, 47(6), ss. 1051–1071.

Eriksson, B. E., Holmqvist, M. och Sohl, L. (red.) (2018) *Eliter i Sverige: tvärvetenskapliga perspektiv på makt, status och klass*. Lund: Studentlitteratur.

Frenzel, A. (2017) Politikernas trygghetsundersökning 2017: *Förtroendevaldas utsatthet och oro för trakasserier, hot och våld 2016*. Rapport 2017:9. Brå.

Georgakakis, D. och Lebaron, F. (2018) "Yanis (Varoufakis), the Minotaur, and the Field of Eurocracy". *Historical Social Research*, 43(3), ss. 216–247.

Göransson, A. (Ed.) (2007). *Maktens kön: kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*. Nora: Nya Doxa.

Hartmann, M. (2015) "Elites: Sociological Aspects". I Smelser, J. N. och Baltes, B. P. (red.) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier.

Hedling, E. och Meeuwisse, A. (2019) "Access to the European Union and the Role of Domestic Embeddedness". I Meeuwisse, A. och Scaramuzzino, R. (red.) *Europeanization in Sweden: Opportunities and Challenges for Civil Society Organizations*. New York: Berghahn Books.

- Hoffman-Lange, U. (2007) "Methods of Elite Research". I Dalton, R. J. och Klingemann, H-D. (red.) *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: OUP Press.
- Johansson, H. och Meeuwisse, A. (2017) "Socialt arbete i civilsamhället: mikro-, meso-och makroteorier". I Linde, S. och Scaramuzzino, R. (red.) *Socialt arbete i civilsamhället – aktörer, former och funktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Lagerlöf Nilsson, U. (2005) "The bishops in The Church of Sweden". *Scandinavian Journal of History*, 30:3-4, ss. 308-319,
- Linde, S. och Scaramuzzino, R. (2017) "Det civila samhällets historia – begreppet, fenomenet och debatten". I Linde, S. och Scaramuzzino, R. (red.) *Socialt arbete i civilsamhället – aktörer, former och funktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindell, J. och Scaramuzzino, R. (kommande) "Honorary chairpersons vs. head-hunted top executive managers: a comparison of two groups of leaders concerning motives for engagement and leadership ideals". Manuskript under bedömning för publicering i *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*.
- Lundström, T. och Svedberg, L. (2003) "The Voluntary Sector in a Social Democratic Welfare State—The Case of Sweden". *Journal of Social Policy*, 32(02), ss. 217–238.
- Lundström, T. och Wijkström, F. (1997) *The Nonprofit Sector in Sweden*. Manchester: Manchester University Press.
- Meeuwisse, A. och Scaramuzzino, R. (kommande) "Presenting leaders – A study of how Swedish peak civil society organizations construct legitimacy online". Manuskript under bedömning för publicering i *Nonprofit Management & Leadership*.
- Meeuwisse, A. och Sunesson, S. (1998) "Frivilliga organisationer, socialt arbete och expertis". *Socialvetenskaplig tidskrift* 5(2–3), ss. 172–193.
- Meyer, M., Buber, R. och Aghamanoukjan, A. (2013) "In Search of Legitimacy: Managerialism and Legitimation in Civil Society Organizations". *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organisations*, 24(1), ss. 167–193.
- Pauli, P. (2012). *Rörelsens ledare: karriärvägar och ledarideal i den svenska arbetarrörelsen under 1900-talet*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet.
- Rodriguez-Teruel, J. och Daloz, J. P. (2018) "Surveying and Observing Political Elites". I Best, H. och Higley, J. (red.) *The Palgrave Handbook of Political Elites*. London: Palgrave.
- Scaramuzzino, G. och Scaramuzzino, R. (2017) "The weapon of a new generation?—Swedish Civil Society Organizations' use of social media to influence politics". *Journal of Information Technology & Politics*, 14(1), ss. 46-61.

Scaramuzzino, G. och Scaramuzzino, R. (kommande) "Hat, hot och kränkningar mot ledare i civilsamhället: Politisk, rumslig och social kontroll av civilsamhällets röst-funktion". Manuskript under bedömning för publicering i *Socialvetenskaplig tidskrift*.

Scaramuzzino, G. och Scaramuzzino, R. (2020) "Membership in the digital era: resource, representativeness, participation, and identity in Swedish trade unions". Manuskript accepterat för publicering i *Sociologisk Forskning*.

Scaramuzzino, R. (2020) "Perception of societal influence among civil society leaders – an elite perspective". Manuskript accepterat för publicering i *Journal of civil society*.

Scaramuzzino, R. (kommande) *Ledare i det svenska civila samhället – en enkätstudie om positioner, resurser, inflytande och motiv*. Manuskript under bearbetning för publicering i Research Reports in Social Work, School of Social Work, Lund University.

Scaramuzzino, R. och Meeuwisse, A. (2017) "En svensk modell för civilsamhället? Organisationer inom det sociala området". I Linde, S. och Scaramuzzino, R. (red.) *Socialt arbete i civilsamhället - aktörer, former och funktioner*. Lund: Studentlitteratur.

Scaramuzzino, R. och Wennerhag, M. (2017) "Vägen till Europa: Det svenska civilsamhället och EU". I Wijkström, F., Reuter, M. och Emami, A. (red.) *Civilsamhället i det transnationella rummet*. Stockholm: European Civil Society Press.

SOU (1990) *Demokrati och makt i Sverige: Maktutredningens huvudrapport*, SOU 1990: 44. Stockholm: Allmänna förl.

Svedberg, L., Jegermalm, M. och von Essen, J. (2010) *Svenskarnas engagemang är större än någonsin: insatser i och utanför föreningslivet*: [rapport till Regeringskansliet]. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.

Trägårdh, L. (2013) *Den svala svenska tilliten: förutsättningar och utmaningar*. Stockholm: SNS

Wahlström, M., Peterson, A. och Wennerhag, M. (2018) "'conscience adherents' revisited: Non-LGBT pride parade participants". *Mobilization*, 23(1), ss. 83-100.

Weber, M. (1978) *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology* (G. Roth och C. Wittich, red.). Berkeley: University of California Press.

Wijkström, F. och Einarsson, T. (2006) *Från nationalstat till näringsliv?: Det civila samhällets organisationsliv i förändring*. Stockholm: Handelshögskolan i Stockholm.

Wollebaek, D. och Selle, P. (2008) "A social democratic model of civil society?" I Jobert, B. och Kohler-Koch, B. (red.) *Changing images of civil society: from protest to governance*. London and New York: Routledge.